

the likelihood of conflict, reduce conflict, consolidate peace or reduce the human impact of conflict and strengthen the protection of civilians.

References:

1. Preventing violations and strengthening protection of human rights, including in situations of conflict and insecurity. URL: <https://www.ohchr.org/en/about-us/what-we-do/our-roadmap/preventing-violations-and-strengthening-protection-human-rights-including-situations-conflict-and>.
2. Chandra Lekha Sriram, Olga Martin-Ortega and Johanna Herman. War, Conflict, and Human Rights. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.494>.

Пархоменко Наталія Миколаївна

д.ю.н., професор, член-кор. НАН України,

*завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дотримання і захист конституційних прав і свобод людини, особи, громадянина є юридичним обов'язком та одним із напрямів діяльності держави як суб'єкта публічної влади. З метою виконання цього завдання держава створює організаційно-правові та інституційні механізми, за ефективну роботу яких несе відповідальність як перед суспільством, так і перед окремою особою. Саме тому суб'єкти державної влади мають діяти виключно в межах правового поля та відповідно до принципів права.

Важливою передумовою захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві є забезпечення і дотримання принципу правової визначеності в діяльності правотворчих та правозастосовних органів державної влади. Наразі зазначений принцип безпосередньо не закріплений у

законодавстві України, втім знайшов широке застосування у практиці ЄСПЛ, Конституційного Суду України та Верховного Суду, правовій доктрині.

У національній правовій доктрині принцип правової визначеності розглядається як одна із складових принципу верховенства права, що має низку характерних конкретизуючих вимог до якості правових актів та правозастосовної практики. Зокрема, це: непорушність і нескасовуваність набутих законних прав (vested rights); законні очікування (legitimate expectations) – право особи розраховувати на сталість законодавства; незворотність закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування (non-retroactivity) [1].

Втім, визначальну роль у формулюванні сутності та змісту принципу правової визначеності мала діяльність Європейського суду з прав людини під час розгляду конкретних справ та тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Саме завдяки цій діяльності ЄСПЛ зазначений принцип набув міжнародного та національного статусу. Саме в одному з рішень ЄСПЛ зазначено, що норма не може вважатися законом у розумінні положень п. 2 ст. 10 Конвенції, якщо вона не сформульована з точністю, достатньою для того, щоб громадянин міг регулювати свої дії; він має бути здатен, якщо це необхідно, за допомогою відповідної консультації передбачати в розумній за тих чи інших обставин мірі наслідки, до яких може призвести та чи інша дія [2, п. 41].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», прийнятого у 2006 році, рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

Із конституційних принципів рівності й справедливості виводить вимогу правової визначеності Конституційний Суд України. Зокрема, у своєму рішенні від 22 вересня 2005 р. Суд зазначив, що саме вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, може забезпечити її однакове

застосування, виключити необмеженість трактування в правозастосовній практиці, що у протилежному випадку неминуче призводить до сваволі [3].

З огляду на це слід вважати, що забезпечення ясності та доступності законодавства є можливим за умов чіткого розподілу державно-владних повноважень, діяльності органів державної влади виключно в межах наданих і конституційно закріплених повноважень та дотримання принципів права у цій діяльності. Відповідно неабиякої актуальності набуває питання відповідальності держави та її органів влади за реалізацію конституційно визначених повноважень, адже неналежна діяльність владних суб'єктів є загрозою порушення прав і свобод громадян, завдання шкоди їх законним інтересам. Особливостями такої відповідальності є те, що суб'єкт відповідальності представляє державу; заподіяна в результаті неналежної діяльності шкода відшкодовується не конкретним суб'єктом – органом влади, а державою загалом. Держава, формуючи органи влади, призначаючи посадових осіб, які діють від її імені, створює умови та запроваджує правові механізми забезпечення конституційних прав і свобод, виступає гарантом їх ефективної діяльності і тому зобов'язана нести відповідальність.

Така відповідальність публічних суб'єктів за неналежну діяльність, невиконання покладених завдань і повноважень має бути складовою їх конституційно-правового статусу.

Особливо важливим є забезпечення принципу правової визначеності в діяльності органів державної влади за умов надзвичайних правових режимів, як от воєнний стан, коли відбувається обмеження прав і свобод громадян або неможливість їх забезпечення; відсутність засобів відновлення порушених прав; коли йдеться про масові злочини проти мирного населення зі сторони агресора і окупанта, і навіть фізичне виживання та ін. Саме за таких умов держава має створити всі необхідні умови для належної діяльності апарату держави, відновлення правопорядку і забезпечення прав громадян. Відповідно акти надзвичайної правотворчості мають містити доступні та зрозумілі для сприйняття пересічних громадян положення; бути оприлюднені і доведені до

відома населення; забезпечені організаційно-фінансовими механізмами реалізації. Зазначене сприятиме формуванню свідомої та прогнозованої правомірної поведінки, розуміння наслідків реалізації норм права, відчуття довіри і поваги до органів влади та держави загалом, формуванню партнерських відносин між державою та громадянським суспільством. Зазначене стосується і діяльності судової гілки влади і забезпечення справедливого та неупередженого судочинства.

Наразі проблема полягає першочергово в тому, що частина території України тимчасово окупована, ведуться активні бойові дії та періодичні обстріли всієї території України, частина територій деокупована, але зазнала матеріальних та людських втрат; майно розграбовано, приміщення органів влади іноді зруйновані чи зазнали ушкоджень; подекуди періодично відсутнє світло, зв'язок та інтернет, що значно ускладнює роботу всіх органів влади. З огляду на це їх діяльність на окупованих територіях призупинена, а на деокупованих лише поступово починає відновлюватися. За таких обставин громадяни часто не мають доступу до інформації про особливості правового регулювання трудових, господарських, фінансових відносин, соціального забезпечення, організації освіти та виховання, судочинства (про стан розгляду справи, зміну територіальної підсудності справ чи процесуальних строків та ін.) за умов воєнного стану. Таким чином держава не в змозі забезпечити правопорядок на частині власної території, що унеможливорює забезпечення принципу правової визначеності та доступності в діяльності органів влади.

За таких умов особливо важливим є обізнаність громадян із змінами у правовому полі, зумовленими війною. Зокрема йдеться про посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів. До прикладу, 15 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 3.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який спрямований на врегулювання одного з найважливіших питань, яке наразі гостро постало перед Україною – питання заборони колабораціонізму.

Змінами, внесеними до статті 55 Кримінального кодексу України, передбачено покарання, яке полягає у позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Крім цього, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1, де визначено поняття колабораціонізму та його форми, а також відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, визначеного цією статтею. Не вдаючись до глибокого аналізу цих змін, зазначимо, що в якості колабораціонізму визнається: публічне заперечення громадянином України здійснення, поширення закликів або висловлення заперечення збройної агресії проти України; здійснення пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України; передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням; добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади; добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах та ін. З 24 лютого відкрито понад 1600 кримінальних проваджень за фактами колабораційної діяльності [4].

Втім, на думку фахівців, введені парламентом нові законодавчі норми є занадто широкими й порушують принцип юридичної визначеності [5]. «Деякі норми мають подвійне чи потрійне тлумачення. Якщо цього не розуміють експерти, які мають юридичну освіту, цього не розуміють і прості громадяни. Тож люди просто боятимуться деокупації, адже їх притягнуть до відповідальності» [6]. Наразі ускладненим є розуміння і розмежування таких правопорушень, як «Державна зрада», «Колабораційна діяльність», «Пособництво державі-агресору» і «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК України. Зазначене також зумовить

неоднозначність судової практики, порушить принцип її єдності, а в підсумку – спровокує зневіру громадян у справедливість закону та рівність перед законом, легітимність державної влади.

Тому термінових роз'яснень та їх оприлюднення вимагає проблема визначення тих чи інших дій як фізичних, так і юридичних осіб на окупованих територіях як таких, що підпадають під дію Кримінального кодексу України.

Зазначене підтверджує вагомість та важливість дотримання принципу правової визначеності в діяльності органів державної влади, особливо за умов воєнного стану для захисту прав, свобод та забезпечення безпеки суб'єктів суспільних відносин.

Джерела:

1. Магрело М. Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок? / М. Магрело // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 130; Матвєєва Ю. Принцип правової визначеності як один із аспектів верховенства права / Ю. Матвєєва // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : збірник статей*. К., 2010. С. 153.

2. П. 41 рішення ЄСПЛ від 22 жовтня 2007 р. у справі «Лендон, ОчаковськіЛоран і Жюлі проти Франції» (заява № 21279/02) [Електронний ресурс]. Режим доступу :<https://www.article19.org/resources.php/resource/2585/en/ecthr:-london,-otchakovsky-laurens-and-july-v.-france>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>.

4. Смірнов Р. Після початку війни поліція відкрила понад 38 тис. справ, пов'язаних з війною - з них 30 тис. за статтею про порушення правил і звичаїв ведення війни. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://espreso.tv/z-24->

5. Мирний М. Розпливчасті межі колабораціонізму. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrapyty-pid-statyyu-pro-kolaboraczionizm/>

6. Авдєєва Т. Розпливчасті межі колабораціонізму. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrapyty-pid-statyyu-pro-kolaboraczionizm/>

Магновський Ігор Йосифович

*д.ю.н, професор кафедри теорії та філософії права
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРИРОДНОГО ПРАВА

Ураховуючи, що Україна завжди була і є частиною європейського територіального простору, теперішні пошуки власного місця у сім'ї європейських народів хоча й обумовлює, серед іншого, необхідність урахування правового досвіду інших європейських держав, утім значимим видається і належне опрацювання та використання наукового надбання представників української наукової думки щодо становлення ідеї природного права, виокремлення й обґрунтування наявності природних прав людини.

Тому важливість і доцільність даного дослідження викликана сьогоденням та актуалізує дану проблематику й потребує відповідних напрацювань.

Учений Ренді Барнетт зазначає, коли професори права обговорюють природні права, вони звичайно викладають цей концепт разом із природним правом і хоча ці дві ідеї тісно пов'язані, вони не є тотожними [1, с. 655].

Оскільки в історії теоретичного обґрунтування феномену людини не